

دکتر عباسعلی جوادی

شمالی لارین ئوز تاریخلریله چتینلیکلی

سینده بیزلری خصوصی ایله ماراقلاندیران جهت او دورکی - شمالی وجنوبی آذربایجان آراسیندا دیل ، ملی ، فرهنگلی و دینی وحدت ویاخینلیق دان باشقا - آزی ۱۸۲۸ - جی ایله ، یعنی ایران - روس جنگ لرینده ایرانین مغلوبیتی ونتیجه اولاراق شمالی آذربایجانین روس امپراتور لوغونا الحاقینا کییمی - شمالی آذربایجانین تاریخی ایرانین کی ایله محکم باغلی اولموش و بواریاضی تاریخین چوخ اوزون دۇرلرینده ، مثلا ساسانی لر صفوی لر دۇرونه بوتولوکده ایران آدلاندیردیغیمیز ویا ایران اولاراق نظرده توتدوغوموز دولترین سرحدلرینه داخل اولموشدور (باخمایاراق کی بو سرحدات بو ویا باشقا پادشاه وسلاله ، اونلاریمن فتح لری ویا مغلوبیت لری اساسیندا دائم دگیشمیش و مثلا عرب ، مغول ویا سلجوقی دۇرلرینده دولت وئولکه بیبرلیکی اساسا پوزولموشدور) و آنسیکلویدی لرده ، هم ده حتی بیر سیرا سووه ت تاریخ کتابلاریندا (اوجمله دن پتروشفسکی ویا شقالاری نین یازدیغی "ایران تاریخی" آدلی اثرده) اساس کؤتوروله ن همین فاکتا اعتنا سیز لیق ولاقید لیکدیر .

آذربایجانین اصلینده مستقل بیئرئولکه اولدوغو وعین زماندا دائم یاد ئولکه ودولترین تجاوزونه معروض قالدیغی فرضیه سی اساسیندا هئچ ده بو گونکو آذربایجان نلا محدودلاشما یان مادار ئولکه سی (میدیاالی لار دولتی) محلی آتروپاتنادولتی و آلبانیا حقلی کؤستریلییر و بونون مقابلینده ساسانی لردن اشغالچی و تجاوز کارکییمی بحث اولونور ، چونکی اونلار مادارین "آذربایجان دولتی" نی دئویرمیشلر . نه اوچون سووه ت آذربایجان نی نین تاریخ کتابلاری بو اراضی نین ایرانلا مشترک کئچمیش نی ردائدیب دانیر ؟

بو سؤوالین جوابی (هله لیک) آیدین دگیل و بو ساحه ده آنجاق تخمین ایره لی سؤرمه ک اولار . سون بیر هایکی

بلکه بعضی لر اسلامی انقلابین گرکین دۇرونده ، ویا اوندان سونرا نشر اولونان مینلرجه کتاب آرا سیندا ، ن ، قلی یف : تاریخ آذربایجان : ازبیدایش اجتماع انسانهای اولیه تا جنبش های کارگری اوایل قرن بیستم (ترجمه : آ.آ. افشار ، انتشارات شورا ۱۳۵۹)

باشلیقلی کتابی دا کؤروب اوخوموشلار .

آذربایجان تورکجه سینده یازیلیب باکی داچاپ اولونان کتابین اصلی سووه ت (شوروی) آذربایجانیندا یازیلان نشر اولونان وایشله دیلن تاریخ درسیکی دیر .

اثر آیدین فصل و بؤلمه لری ، قطعی حکم لری وعین زماندا سؤوال لار و تاپیشیریق لاری ایله سنتی درسیک لسره مخصوص اولان امتیازلارا ، هم ده ضعیف جهت لسره مالکدیر . کؤرونور ، بئله بیر اثرین فارسی یا ترجمه ائدیلیب ایراندا چاپ اولونماسیدان مقصد داها چوخ سیاسی - تبلیغات جهت دیر . بونا باخمایاراق اوخوجو همین کیچیک نمونه اساسیندا معین و محدود سوره ده اولسا دا ، عمومی لیکده سووه ت اتفاقی (شوروی) ، علی الخصوص دا سووه ت آذربایجانیندا تاریخ چیلیکین ماهیتی نی آنلایش واسلوبونودرک ائده بیلر . بو سؤزدن مقصد یالنیز "تاریخی ماتریالیزم" نین تاریخ شناسلیق اوزرینده مطلق حاکمیتی حتی دیالکتیک یاناشما طرزنی نین (مثلا بیر سیرا! تضادلارین ویا تفسیر و یاخیش طرزلری نین عدالتلی صورته کؤستریلمه سی نین) اونودولماسی ، و بونلار بیر کنار ، تاریخ شناسلیغین حزبی تبلیغاتا چئوریلمه سی دگیل .

بو نه بیئنی بیر مسئله دیر ونه ده ایرانلی لاری خصوصی ایله ماراقلاندیریر ، شمالی آذربایجانین تاریخی ساحه

ایلین "آشکارلیق" شرایطینده باکی مطبوعاتیندا درج اولونان نسبتا آزاد بحث لرده دئیلیر کی، استالینین ترورو دؤرونده (استالین - بریا - باقراوف، قارا گروهونون ظلمت دؤرونده) حتی "دورغونلوق" (یعنی برژنف) مرحله سینده قصدا "مادلاردولتی نیسن سحروجادو سو" نو آذربایجاندا رایج و حاکم ائتمیشلر کی، آذربایجان خلقی ودیلی ایله دیگر تورک خلقلری ودیل لری (لهجه لری) آراسیندا کی عضوی رابطله اوزتدورولسون (۱) - گؤره سن بو مسئله شمالی آذربایجانین ایرانلا مشترک گئچمیشینه ده بیر نوع شامل اولمورمو؟ ایرانلار، تورکیه دن ودیگر تورک دیللی لردن آیری بیر خلق وئولکه! گؤره سن بونسلار مقصد ملی تاریخی ودیل شعورو و روحیه سی نین گوجلنمه سینه مانع اولماق دگیل دیرمی؟

بو تاریخی باخیش طرزی نین ظاهری "ملت چی" دیره (شمالی) آذربایجان، ایستر تورکلردن اول، ایستره ده سونرا ئوزونه مخصوص تاریخی، دیلی و فرهنگی اولان مستقل ئولکه اولموش و اونون جنوبدا و جنوب - غربینده، ئیرلشن ایران و تورکیه دن (گئچمیش بیزانس دان) نه گلیب سه، اشغال، تجاوز و مداخله اولموشدور. البته بو انکارچیلیق (جنوبی یوخ) شمالی آذربایجان خصوصوندا اوقدرده دستاویز سیزدگیلیدیر.

آراز یالنیز ۱۸۲۸ دن ویا ۱۹۲۰ دن بری یوخ، داها اول ده بیر نوع طبیعی سرحد اولموشدور عرب لردن اول، ساسانی لر و یا داها اولکی دؤرلرده آرازین شمالی قفقاز آلبانیاسی و یا آران ئولکه سی (اساسا آراز و کور چایلاری آراسیندا) و خزری لرین تورک خانلیخی (ولکانین جنوب و قفقازین شمالی) آدی آلتیندا بو اراضی نین خلقی و محلی حکومتلری دیگر طرفدن ده قونشو (ایران، بیزانس و تزه جه ده قورولان کیف خانلیقی نین) دولتلی و خلقلری آراسیندا مناقشه و مبارزه موضوعو اولموشدور. حتی شمالی

آذربایجانین عربلر طرفیندن ضبط ائدیلمه سی ایران آذربایجانلی ایله مقایسه ائدیلدیکده آسان اولمامیشدیر اسلام و تورک طایفیلاری نین کؤچو و هجومو زمانی ائله جه ده سلجوقی لرین حاکمیتی و بوحادثه لردن سونرا ایکی آذربایجانین دینی، ملی، دیل و دولت بیر لیکی گنیش صورتده تشکل تاپیر و داها سونرا صفوی لر زمانیندا محکم لنیر. شاه عباس، نادرشاه و قاجارلار شمالی آذربایجان اوزرینده حاکمیت ایشینده چتین لیکله اوزلشمیشلر و نهایت ۱۸ - ۱۹ جو قرنلرده قسورولان خانلیقلار - واحد دولت یاراتمادان - ئوز اراضی محدوده لرینده مستقل اولوب ایران، تورکیه، روسیه ایله رابطه لرینه باخمایاراق؛

عملده ایرانین نظارتیندن و جغرافی - سیاسی سرحداتیندان خارج اولموشلار. بالآخره ایران روس جنگ لرینده ایرانین مغلوبیتی شمالی آذربایجانین قطعی صورتده ایرانلار آیریلماسینا روسیه امپراتور لوغونا الحاق اولونماسینا آپاریب چیخارتمیشدیر. بئله کی، بوئولکه، ۱۶۰۰ ایل دن بری (اولجه روسیه نیسن ولایتی، سونرا ایسه ایکی ایللیک بیر فاصله دن سونرا آذربایجان سووه ت جمهوریتی صفتی ایله) ایران دان آیری دیر (۲) آنجاق بو "ئوزون مرکز سانتا" نی اعتباردان سالان عیب اودورکی، آذربایجان، بیر نئجه مرحله دن باشقا (مادلاردولتی نین مختار قسمی اولان و آذربایجان، ایران کوردوستانی، ائله جه ده شمالی آذربایجانین معین حصه لری نی احاطه ائدن آتروپاتنا آدلی محلی - اداری حکومت، آرازین شمالیندا بئرلشن قفقاز آلبانیاسی و خزری لر خانلیخی) و نهایت بیرینچی دنیا جنگی شرایطینده، آرازین شمالیندا قورولان ایکی ایللیک (۱۹۲۰ - ۱۹۱۸) آذربایجان جمهوریتی دؤرو، استثنأ اولماقلا، ئوزونه مخصوص تاریخی اولان مستقل ئولکه اولمامیشدیر.

همین تاریخی حقیقته اعتناً سیزلیق نتیجه سینده "آذربایجان تاریخی" آدلی کتاب، آذربایجان دان چیخان هر شئی بی ملی، عکس حالدا ایسه اشغالچی وتجاوزکار قیمت لندیبریر. عرب ومغول حمله سی سنتی بیر بحث دیر. آما آگر اورتا آسیا دان گله ن، بوتون ایرانی، زماندا آذربایجانی وبوگونکوتورکیه نی فتح ایده ن و یواراضی لرین گنیش حصه لری نین تورکلشمه پروسه سینى شرطلندییره ن سلجوقی لژده "اشغالچی" آدلاندیرسا، همین تورک دیللی قوم لار وطایفالارین بطنیندن چیخان آق قویونلو، قارا قویونلو، وداها سونرا صفوی لر، افشارلار وقاجارلار حکومتلری نی نئجه ملی و "بیزیمکی" آدلاندیرا بیله ریک ؟

گۆره سن بیرینجی شاه اسماعیل صفوی دولتی نی صرفا بو سببه گۆره ملی و "بیزیمکی" آدلاندیریپ و دییه بیلیریپ می کی آذربایجان شاه اسماعیل دولتی نین "اوزوک قاشی" اولموش و او آذربایجانی (ساده جه آذربایجانی؟) بیرلشدیرمیشدیر؟

بونون مقابلینده دئمک اولارمی کی همان شاه اسماعیل یین خلفی یعنی بیرنجی شاه عباس (یئننه صفوی!) صرفا دولتین "اوزوک قاشی" نی دگیشدیردیکی اوچسون "ایران اشغالچی سی" اولموشدور ؟

اساسا بیرینجی شاه اسماعیلین دولتینه "آذربایجان صفوی دولتی" آدینی وئرمک اولارمی، بیر حالدا کی او نون نظرده توتدوغو یالنیز آذربایجان دگیلدی او عملده ده بوگونکو ایراندان توتموش ارمنستان، عراق عجم ترکمنستان و افغانستانا کیمی گنیش اراضی نی فتح و اداره ائتمیشدیر ؟ آنجاق نه قدر ایره لی له سک کۆروروک کی، بو باخیش بعضی حال لاردا (مثلا شاه - اسماعیل غنومنی نه یانا شا ایشینده) آذربایجان خلقی نین ملی منلیگی نی انکار مقابلینده بیرنوع طبیعی عکس العمل اولسادا (۲)، اونو چتین لیکله تاریخ شناس لیقلاملت چی لینک "کیمی قیمت لندیبرمک اولار .

بو مدعانین ان مهم دلیلی "آذربایجان تاریخی" کتابی نین، روسلارین شمالی آذربایجان نفوذ و هجومونا یانا شا سی، بیلدیکی میز قدری ایله روسلارین شمالی آذربایجانا ایلك هجوم و اشغالچی لیغی ۱۰ - جو قرن (م ۹۱۲ و ۹۴۲ - جوایللر) ده اولموشدور. آما "آذربایجان تاریخی" کتابی "سلجوقی لرین هجوم و وظلمو" ائله جه ده تئز - تئز ومعضل سورتده اشغالچی لارلا قارشی ملی عصیانلاردان سۆز آچدیغی حالدا روسلارین شمالی آذربایجانا (باکی، دربند و سایر) هجومونو و بومنطقه لری اشغالچی "گیریش" کیمی تصویر ائدئر و حتی علاوه ائدیر کی روسلار اهالی ایله "ملایم" داورانندیقلاری اوچون، خلقین "راضی لیغی واستقبالی" ایله قارشی لانمیشدیر. ۱۸ - جی قرنن اول لرینده کی وضعیت ده بو شکلده بواصول لا تصویر اولونور .

بیر طرفدن (اصلینده تورک، اوغوز، تورکمن، وایران پادشاهی اولان و آذربایجانلی لارا روسلاردان داها یاخین ساییلان) "اشغالچی" نادرشاه آذربایجانین شمال حصه لرینه هجوم ائدیر و دیگر طرفدن (یئننه آذربایجانلی لارلا ملی، فرهنگی باخیمدان اولدوقجا یاخین اولان) عثمانلی تورکلری، بودولت وقوه لرین ایکی سی ده "یاد" و "اشغالچی" دیر آنجاق شمالی آذربایجان، ارمنستان و گرجستان خلقی "روسیه یه چوخ یاخین لیق حسی دویورلار" و "باکی، شاماخی، تفلیس و ایروان دان مختلف نماینده لر دربنده کلیپ روسیه یه تابع اولماق ایسته دیکلری نی بیلدیریرلر".

باکی بیرینجی پتر قوه لری طرفیندن اشغال اولونور، آنجاق ماراقلی دیر کی - "آذربایجان تاریخی" نین ادعاسینا اساسا - ایران و تورکیه قوه لری نین هجومو حالیندا کی وضعیتین عکسینه، نه اینکه خلق روس اشغال چی لارینا قارشی هئج بیر مقاومت و عصیان کؤسترمیر، حتی روسیه وقفقاز آراسیندا "دوستلوق مناسبتلری" ده قورولور !

۱۸ - جی قرن دن ۱۹ - جو قرن نین اورتا لارینا کییمی مدتی احاطه ائدن دؤر ، شمالی آذربایجاندا خانلیقلار (مثلا قاراباغ ، گنجه خانلیغی) آدلانان محلی حکومت لردؤرودور . بو دؤرده ، عین زماندا ، قونشو ئولکه لرین (ایران ، عثمانلی تورکیه سی و روسیه) بوخانلیقلاری جلب ائتمگه بیؤنه لن جهدلرینه و بییر - بییری ایسله رقابیتینه شاهدیک و گؤروروک کی ، بومختار محلی منطقه لرین خانلاری بعضا بو ، بعضا ده باشقا طرفه میل کؤستریرلر ، آما مرحالدا گنچیش فرهنگی و دینی ، تاریخی و ملی علاقه لر اوزوندن وقاجار دولتی نیسن گنئدیگجه ضعیف له سینه باخمایاراق ، ایرانا تمایل داها گوجلودور . ئولکه نین مقدراتی نی معین ائندن ایران - روس جنگلری ده همین دؤره ده باش وئرمیش و ایرانین مغلوبیتی و گلستان (۱۸۱۳) ، ایله جه ده تورکمن چای (۱۸۲۸) معاهده لری نین باغلانماسی ایله روسیه ، شمالی آذربایجان ، ارمنستان ، و گرجستانی ئوزونه الحاق ائتمیش ، بئله لیکله آذربایجان رسا ایکی حصه یه بولونموشدور کی ، بو وضعیت هله ده دوام ائدیر تاریخ شناسلیقدان ملت چیلیک ویا وطن پرورلیک منطقا طلب ائده ردی کی ، روس مهاجم لری محکوم و شمالی آذربایجان خانلاری نین (مثلا گنجه ده جوادخان و قاراباغدا ابراهیم خانین) قانلی مقاومت لری حمایت اولونسون . چونکی اگر ساسانی لری ، شاه عباس وسلجوقی لری یاد و بیگانه حساب ائدیرسک ، آرتیق روسلارین بیگانه و مهاجم اولدوغوندان شبهه دویمامالی بیق ، بییر حالدا کی ، بوجنگلرده یالئیز عباس میرزانین رهبر لیک ائتدیگی ایران قشونلاری یوخ ، شمالی آذربایجانین ئوزخانلاری و خلقی ده روسلاراقارشی مبارزه آپارمیشدیر ائله بورادا "آذربایجان تاریخی" ضدیته دچار اولور . بییر طرفدن روس امپراتورلوقونون اشغالچی لیغی نا آسانلیقلا حق قازاندیرماق اولماز ، دیگر طرفدن ایسه -

اودئوشلرین نتیجه سی نین دوامی اولان - بوگونکو شرایطی حقلی گؤسترمک اوچون بییر دلیل تاپیب گؤسته مک گره کدیر کی ، اووقتلا شمالی آذربایجانین روسیه طرفیندن اشغالی والحاقتی "مثبت" و "خلق کؤتله لری نین خیرینه" اولموشدور . بو مقصد له خانلیقلارین مقاومتی و ساحلی مبارزه سی خلقلین مغول حاکمیتینه قارشی گؤستردیگی عکس العمل کییمی ملی عصیان یسور داها "مترقی" اولان روس سیستمی مقابلینده "فئودال" مقاومت کییمی قلمه وئریلیر .

"شمالی آذربایجانین خلق کؤتله لری چار (تزار) رژیمی نین ظلمونه معروض قالدیلا " . . . . . بوکیمی - داها چوخ بو گونکو ایدئولوژی نی منزه کؤسترمک اوچون یازیلان - جمله لردن سونرا فوراً مطلبین اصلینه ، یعنی بو الحاقین مثبت و امتیازلی جنبه لرینه توخونولماغا باشلانیر: "آذربایجان خلقی ایران و تورکیه غارتچی لری نین ظلموالتینا دوشمک خطریندن قورتولدو" ، " فئودال داغینیق لیق واونلارین (یعنی خانلیق لارین) آراسینداکی مناقشه لره سرن قویلدو" ، " آذربایجانین روسیه یه الحاقی نین ان مهم خصوصیتی و امتیازی زحمت کشلرین ، روسیه نین باشقا اراضی لرینده یاشایان بوتون زحمتکش لری ایله انقلابی بیرلیگی و هم رای لیگی ایدی " (!) و نهایت اوزون سوزون قیساسی: "قهرمان روسیه پرولتاریاسی نین رهبرلیگی ، لنین حزبی ایله بیرلیکده چارظلمو و حاکمیتینه ، بورژوا استثمارینا و فئودال مالکیته سون قویوب بوتون روسیه خلقلری نی آزاد ائتدی " .

دئمه لی روسیه امپراتورلوقواصلینده استعمارچی اولسادا ، شمالی آذربایجانین تزار طرفیندن اشغالی "مثبت" ایدی چونکی تزاریم ، بئله لیکله ، آذربایجان زحمتکش لری نین "آزاد ائدیلمه سی" واونلارین سووخت (شوروی) دولتیته تحویل وئریلمه سی اوچون شرایط

یاراشمیشدیر .

محض بو سببدن ده شمالی آذربایجانین روسیه یسه الحاقی باره سینده ایران وتورکیه مثالیندا کوردوگر موزکیمی "اسارت" ، "اشغال وتجاوز" دن یوخ ، بوتون سوز بوموشاقلیغی ایله "بیرلیک" ، "بیرلشدیرمک" وحداکثر "الحاق" دان بحث ائدیلمیر (۴) .
روسلارا دیولان (وگورونور آرتیق ایدئولوژی نین ترکیب حصه سینه چئوریله ن) بو تعهد حسی یالنیز مذاکره ائتدیگیمیز "آذربایجان تاریخی" کتابیندا یوخ ، سووه ت آذربایجانیندا چیخان درسلیک لرین وتاریخ کتابلاری نین اکثریتینده بیرنوع تاریخ شناسلیق اصلینه چئوریلیمیشدیر کی ، بودا همین منبع لرین اعتبار-ینی واعتمادالایق لیگی نی آزالدیر .

۱۹۸۵ دن ، یعنی میخائیل گورباچو وون شوروی کمونیست حزبی مرکزی کمیته سی نین باش کاتبی سنچیلمه سیندن وداها آچیق محیط وشرايط یارا دیملاسینسدان بری ، شوروی آذربایجانیندا دا آذربایجان تاریخی باره ده گنیش وداها آزاد بحث لر اولور .

بوبحث لرده کی عمومی تمایل ، "شخصیته پسر ستش" (استالین) و "دورغونلوق" (برژنف) دؤرلرینده کی تاریخه باخیش طرزی نین انتقاد ورداولونماسی ، ائله جه ده عینی ، انصافلی وملی تاریخ شناسلیق آنلایشی نین تدریجی تکوینی دیر .

بو یئنلی باخیش طرزینه اساسلانان تزه کتاب^۱له لیک نشر اولونمامیش وهئچ ده آیدین دگیلدیر کی ، یئنسی استقامت لر ، سنتی باخیش طرزلریندن نه قدر فرقنه جکدیر . آما گورونور ، تشکل تاپان یئنلی گئدیسه "آذربایجان تاریخی" کمی کتابلار شوروی آذربایجان یازیچی لاری نین وتاریخ چی لری نین شوژطرفیندن ، اعتبار دان دوشموش ویا دوشه جکدیر .

باکی دا چاپ اولونان مقاله لر بو تخمیننی دوغرولدور (۵) . بئله بیر تاریخه باخیش طرزی نین آزی

۴۰ - ۵۰ . ایل تاریخ شناسلیغا وتاریخ کتابلارینا حاکم اولدوغو شوروی آذربایجانیندا وداها کیچیک بیر مقیاسدا "آذربایجان تاریخی" کمی بیر کتابین ترجمه ونشری نین ایراندا ، ایرانلی ، اوجمله دن جنوبی آذربایجانلی اوخوجولارا ووردوغو زیانلار ایسه "قصه دن حصه" ساییلان بو مقاله یه سیغیشمایان باشقا بیر مطلب دیر .

حاشیه لر

۱ - مثلا باخین : سلیمان علی یاروف "ملی لیک عاملی" باشلیقلى مکتوبلار ، آذربایجان ، نمره ۷ . ۱۹۸۸ ، ص ۱۵۷ . همین مسئله نتیجه سینده شمالی آذربایجان لیلار استالین دؤرونندن بری ، شوژ لری نین دیگر تورک - دیللی لرله دیل وملی بیرلیگی نی اصرار لادانیب دیلیم یزین آدلاندیریلماسیندا "آذربایجان تورکجه سی" کمی تعبیر لری تماما لغو ائدیب آنجاق وآنجاق آذربایجان دیلی "و" آذربایجان جا "اصطلاح لاریندان استفاده ائتمیشلر . مثلا باخین : عباسعلی جوادی : آذربایجان تورکجه سی نین آدلاندیریلماسی حقیقته بعضی نوتلار . تورک دنیا سی تاریخ درگی سی ، استانبول ، ژوئن ۱۹۸۷ ، ص ۴۲ - ۴۲ .

سون بیر- ایکی ایل عرضینده شوروی آذربایجانلی نین بعضی عالم ومدنیت خادم لری "آذربایجان تورکو" و" آذربایجان تورکجه سی" کمی اصطلاح لاری یئنلی دن ایشلتمه که باشلایب بونون دلایلی نی ایضاح ائتمیشلر مثلا باخین : آیدین محمدوف : "دیل عوض سیز شروتدیر" آذربایجان گنجلری ، ۱۸ سپتامبر ۱۹۸۸ .

۲ - بلکه ده بو انیش لی - یوخوشلو تاریخی گنجیش شمالی آذربایجانلی لارین ایرانا و (تورکیه یه) یامانجی لیق حسی نین بیر دلایلی دیر وبلکه ده شمالی آذربایجانلی لارلا ، شوژ لرینی ایرانلی و آذربایجان تورکو حساب ائده ن جنوبی آذربایجانلی لارین ملی شعور و وطن

باغليليغي حس لري آراسيندا كي فرقين مهم عامل لر يندن بيريدير ، چونكي جنوبي آذربايجان دئك اولار فاصله سيز صورتده ايران لاهم تاريخ اولموش وهميشه ايرانين بير ولايتي سايلميشدير . همين فرق اونا آپاريب چيخارتميشدير كي بعضي ايرانلي محقق لر ايره لي يه كنده رك ايكي آذربايجان آراسيندا ملي وديل بير ليكي ني ائله جه ده اونلارين مشترك تاريخي كئچيش لري ني رد ائدير لر (مثلا : عنایت اله رضا آذربايجان و آران - آلبانيای قفقاز - ، تهران ۱۳۶۰ بو اشرين تنقيدي اوچون باخين : ت . پير هاشمي ، آران ولايتي است از آذربايجان ، وارليق ۴ - ۲ ، تهران ۱۳۶۴ ، ص ۵۴ - ۵۶)

۲ - بو " طبقاتي " و " ملي " باخيش آراسيندا كي مناقشه ني مثلا شاه اسماعيل صفوي (ختائي) نيين تاريخي و ادبي شخصيتينه ياناشما طرزينده كؤرمك اولار حاضر كي " آشكار ليق " شرايطينده آيدين اولور كي ، شاه اسماعيل ، شاه وفاتح اولدوغو اوچون او زون مدت عرضينده اعتناً سيزليق و منفى موضعه قارشيلانميش وحتي همين سببدن اونون تولدونون ۵۰۰ ايلليكي قيد ائديل ميشدير ، آما كؤرونور ايندي " ملي " باخيش غلبه چالميش وانكار اولونماز تاريخي ادبي شخصيت كيبي شاه اسماعيل بين تك طرفلي اولراق تعريفلمنه سينه آپاريب چيخارت ميشدير . مثلا باخين : نظام الدين شمسى زاده : اونو دولموشلار حقينده اوورتورا ، ادبيات و اينجه صنعت ۱۸ سپتامبر ۱۹۸۷ .

۴ - پروفيسور سومباتزاده " ۱۹ - جوو ۲۰ - جي عصر لرده آذربايجان تاريخ شناسليقي " (روسجا) باكي ۱۹۸۷ آدلي كتاب دا يازيركي : ايكينجي دنيا جنگي زمامي واوندان درحال سورا ، قفقازين روسيه يه الحاقى نين تزاريزمين تجاوزكار سياست لري نين نتيجه سي اولدوغونا دائر نظريه رايچ ايدى ، آما داها سورا پئله بير بحث

باشلاندى كي اوچ قونشو امپراتورلوق ، يعنى ايران ، عثمانلى توركيه سي و روسيه دن هانسي داها قاباق ، يه آذربايجانين اونلاردان هانسي نا قوشولماسي داها مثبت اولا بيلردى ؟ - پروفيسور سومباتزاده نين دئديگينه كؤره - بئله نتيجه يه كالميشلر كي روسيه يه الحاق - ايران و عثمانلى ايله مقايسه ائديلديكده - داها مقبول بلا اولموشدور .

۵ - مثلا باخين : نظر پاشايف : آذربايجان تاريخ شناسليغي ، كونيست ، ۱۴ مارس ۱۹۸۸ ،

ولايت قلى ييف : نه بييميز وار ، نه بييميز يوخ ؟ ادبيات و اينجه صنعت ، ۱۹ ژوئن ۱۹۸۷ ،

يعقوب محمودوف : " ملي ليك عاملى " باشليقلى مکتوب لار ، آذربايجان ، نمره ۷ ، ۱۹۸۸ ص ۱۸۸ - ۱۸۴ .

بوتون دگيشديرمه نين علامت لر يندن بير ي ده اسلامي بيئتي دن قيمت لنديرمكدير . پروفيسور سومباتزاده (همان اثر) يازيركي ، سنتي تاريخ شناسليغي - ادعالارى نين عكسينه ، اسلام ، اورتا قرن ل - سرده آذربايجانلى لارى بير لشديرمكده و اونلارى واحدملته چئويرمكده مهم رل اويناميشدير ■

اكتوبر ۱۹۸۸

